

Бройтман С. Субъектно-образная структура... // Известия АН СССР: Серия литературы и языка. –1991. – №3. ; Корман Б.О. Проблема личности в реалистической лирике //Известия АН -СССР: Серия литературы и языка. — М., 1983. — №1. — С.3.; Гинзбург Л.Я. О лирике. Изд. 2-е. — Л., 1974.

Федосій О.О., к.філол.н., (м.Київ)

УДК 821.161.2-32.0

До проблеми ототожнення понять «новели» та «оповідання»

У статті проаналізовано спорідненість жанрів малої прози новели та оповідання. Розкрито початковий етап розвитку жанрового формування новели, розширення можливостей жанру та його динамічний розвиток, який спостерігається у кінці XIX – на початку XX ст. Вказано на особливість популярності жанру новели у художній системі української літератури кінця XIX – початку XX ст., набуваючи таких ознак, як художній синкретизм, ліризм, психологізм. Згадано про появу такою визначного явища в нашій літературі, як модернізм. Вказано на переосмислення світоглядно-естетичних чинників, які впливають на ідейно-тематичну, жанрову, образну, стильову системи художніх творів. Закцентовано увагу на подальшому розвитку форм сюжетного опанування культурно-історичної нестійкості, ідейно-естетичних орієнтирів новітньої доби.

Ключові слова: мала проза, новела, оповідання, синкретизм, психологізм, ліризм, модернізм, постмодерна естетика, художня деталь.

The article analyzes the relationship genre of short fiction novels and short stories. It reveals the initial stage of the formation of the short story genre, the empowerment of the genre and its dynamic development that occurs in the late XIX - early XX c.. It is specified the popularity of the genre of novel in the art system of Ukrainian literature of the late XIX - early XX c. acquiring such features as artistic syncretism, lyricism, psychology. It is mentioned the occurrence of such a phenomenon in our literature as modernism. It is specified in rethinking of ideological and aesthetic factors that influence the ideological and thematic genre, imaginative, stylistic system of fiction. It is paid attention to the further development of forms of scene capture of historical and cultural instability, ideological and aesthetic benchmarks of the modern era.

Keywords: small prose, short story, story, syncretism, psychology, lyricism, modernism, postmodern aesthetics, artistic detail.

У системі малих епічних жанрів найпоширенішими є новела та оповідання. Жанрове становлення новели відбулося в Італії (XIV–XVI ст.), проте джерела формування жанру сягають давньогрецьких часів, зокрема епохи еллінізму («Мілетські оповіді»), а також стародавнього Китаю, «де новела розвивалася на основі постійної взаємодії літератури та фольклору з III до XIX ст.» [12, с. 176]. Жанрова структура новели постала в результаті трансформації фольклорних жанрів у прозові форми. Так, за словами І. Денисюка, «прародичами новели були усні форми народної творчості – народна новела, що відмежувалась від казки, позбувшись елементів фантастики та «спеціалізувавшись» на цікавому розмаїтті повсякденності, та фольклорний анекдот, покликаний викрешувати іскрометний сміх» [7, с. 127].

Поняття «новела» походить від італійського слова *novella*, буквально значення якого «новина» (в італійській юриспруденції воно означало новий указ). Першим, хто дав своїм творам визначення «новела» був італійський письменник середини XIII ст. Бонвензін де ля Ріва. Відомим в Італії був найдавніший анонімний збірник новел «Новеліно, або Сто давніх оповідок» (межа XIII–XIV ст.), основою в якому були мандрівні сюжети, міфологічні мотиви, легендарні образи. Близькими до «новеліно» були французькі «фабльо» та німецькі «шванки» – імперсональні твори, в яких фольклорне начало відігравало вирішальну роль. Жанрові можливості новели яскраво розкрилися у «Декамероні» Дж. Боккаччо. Саме Дж. Боккаччо вважається основоположником класичної форми літературної новели, він також закріпив її термінологічне визначення.

На початковому етапі свого жанрового формування новела мала сатиричне, гумористичне забарвлення, чим наближалася до анекдоту. Такими були перші зразки жанру: «Мілетські оповіді» (I ст. до н. е.) Арістіда з Мілета, «Золотий віслик» (II ст. н. е.) Апулея. Особливого розквіту жанр зазнав у епоху Ренесансу (твори Ф. Сакатті, П. Брачолліні, Т. Гуардаті, Л. Пульчі, Л. Медічі, М. Банделло, Дж. Базіллі («Пентамерон»), Дж. Чосера («Кентерберійські оповіді»)). Новела цього часу відзначалася динамічною й гострою інтригою, анекдотичною основою. У цей же період новела формується у китайській літературі (збірка «Опис дивовижного з кабінету Ляо» Пу-Сун ліна (XVII ст.)).

Новела була важливим жанром у творчості романтиків (Е.-Т.-А. Гофман, Л.-А. фон Арнім, Е. А. По, М. Гоголь). Розширення можливостей жанру та його динамічний розвиток спостерігається у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Такі риси новелістичного жанру, як психологізм, емоційність, лаконізм посилюються у творах П. Меріме, Гі де Мопассана, І. Тургенева, І. Буніна, Б. Пруса, А. Чехова. Метафоризм, умовність, експериментаторство домінують у новелах Е. Базена, М. Еме, Г. Гріна, Е. Хемінгуей, Г. Беля, С. Цвейга, Ф. Кафки, Х. Кортасара, Л. Піранделло, І. Андрича, В. Набокова.

В. Фащенко зазначає: «Новела – дитя анекдота. [...] Новела виростає також з усних народних оповідань, легенд і бувальщин» [17, с. 6–7]. В українській літературі малі епічні жанри поставали саме на ґрунті фольклорних форм (твори Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, Ганни Барвінок, Марка Вовчка, О. Стороженка та ін.). Сам термін «новела», який прийшов в українську літературу через польську і німецьку, починає вживатися на західноукраїнських землях у 60-ті рр. ХІХ ст. [8, с. 80, 81]. І. Денисюк виокремлює три етапи в розвитку української новелістики: стадію олітературення фольклорних жанрів, стадію соціально-психологічної малої прози і стадію новелістики, базованої на психологізмі кінця ХІХ – початку ХХ ст. [5, с. 20]. Особливо популярним жанр новели стає саме у художній системі української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст., набуваючи таких ознак, як художній синкретизм, ліризм, психологізм. Визнаними майстрами новелістики в цей час є В. Стефаник, Л. Мартович, М. Черемшина, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, М. Яцків, Є. Ярошинська, Т. Бордуляк, М. Могілянський, Г. Хоткевич, Б. Лепкий. Розквіт жанру новели в українській літературі саме на межі ХІХ – ХХ ст. не було випадковістю. Актуалізація новелістичних форм у цей час зумовлена жанровими можливостями новели. Такі риси, як лаконізм, сконденсованість, динамізм, відсутність розлогих описів та авторської модальності, увага до внутрішніх процесів, акцент на відтворенні характеру, психології, а не зовнішніх подій, якнайкраще сприяли відтворенню художньо-естетичних домінант епохи, пов'язаних із кризою логоцентричних систем, ідей науково-технічного поступу, з переоцінкою цінностей, з пошуком нових ідейно-естетичних норм. Жанрова форма новели дозволяла

максимально точно відтворити непересічні події і враження від них, дослідити психологію людини, розкрити діалектику її характеру.

За структурними й змістовими ознаками близьким до новели є оповідання – «невеликий за обсягом прозовий твір, фабула якого обмежена одним (іноді кількома) епізодами з життя одного персонажа чи персонажів» [11, с. 156]. У деяких літературознавчих працях трапляється ототожнення понять «новела» та «оповідання». Так, І. Денисюк у передмові до антології «Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі)» (К., 1989) пише: «Твори фабульної прози – оповідання та новела, а також безфабульної – ескізно-фрагментарної (етюд, ескіз, лірична мініатюра, поезія в прозі і т. п.) становлять жанрово-стильову систему, яка ставить свої специфічні завдання естетичного освоєння дійсності, – малу прозу, або новелістику» [9, с. 13]. У праці «Розвиток української малої прози XIX – поч. XX століття» (Львів, 1999) він зазначає: «Синонімом терміна «мала проза» є «новелістика» (у це поняття входить не лише новела, а й усі інші форми так званого «малого жанру»)» [8, с. 3]. Тобто, під поняттям «новелістика» дослідник об'єднує всю малу прозу. За таким принципом сформована й згадана антологія «Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі)» (К., 1989). Трапляється використання поняття «новелістика» на означення як власне новелістичних форм, так й інших малих прозових жанрів і у працях В. Фащенко [15, с. 297], [17, с. 3]. Йому ж належить і теза про те, що «будь-яка канонізація «кардинальних відмінностей» між новелою та оповіданням – марна річ» [16, с. 17]. Існує також погляд на новелу як на різновид оповідання, базований на розумінні новели як явища «новіших часів, яке пов'язане з процесом психологізації і ліризації оповідних жанрів» [2, с. 26].

Переважає більшість епічних жанрових форм сучасної літератури позначена впливом постмодерної естетики. Завдяки процесам модифікації усталених жанрових норм, розширення жанрової структури через явища інтеграції та диференціації піддається сумніву традиційна категорія «жанр». Ознакою

постмодерних художніх форм є жанрово-стильова еkleктика, перемижування свідомого й підсвідомого, стилізація, гра з текстами попередників, деструкція традиційних сюжету, композиції, хронотопу, наративу. Поширеними художніми прийомами є іронія, сатира і гротеск, за допомогою яких сучасні митці намагаються засвідчити своє прагнення подолати радянські комплекси, заявити про своє несприйняття процесів дегуманізації суспільства, знеособлення окремої людини. Ознакою сучасних творів є моделювання картини світу в трагікомічному ракурсі (твори В. Мулика, О. Уляненка, М. Рябчука та ін.).

Розглядаючи різні форми утворення сюжетної нестійкості в новелі порубіжжя XIX – XX ст., Т. Бовсунівська зазначає: «[...] українські письменники тієї доби вимушені були орієнтуватися на відтворення нестійкості перехідного часу (часу свого життя) у формах малої прози. Подальший розвиток сюжету прямо залежав від форм сюжетного опанування культурно-історичною нестійкістю доби» [1, с. 9]. Подібне спостерігається і в контексті сучасного літературного процесу, адже нестійкість ідейно-естетичних орієнтирів новітньої доби, мінливість світоглядних і, як наслідок, художніх констант позначаються на жанрових формах. Як і на межі XIX – XX ст., так і в сучасній літературі саме малі епічні жанри засвідчують свою актуальність завдяки здатності відобразити складну діалектику поліфонічних і мінливих процесів перехідної доби. Новелістичний жанр втілює в собі всі знакові риси епохи – динамізм, мінливість, суперечність. У цьому сенсі не втрачають своєї актуальності слова І. Франка: «Новела – це, можна сказати, найбільш універсальний і свободний рід літератури, найвідповідніший нашому нервовому часові, тому поколінню, що вічно спішиться і не має ані часу, ані спокою душевного, щоб читати многотомові повісті. В новелі найлегше авторові виявити найрізніші сторони свого таланту, блиснути іронією, зворушити нас впливом сконцентрованого чуття, очарувати майстерною формою» [18, с. 524].

Мінливість жанру як змістової форми залежить від соціокультурних умов доби. Межа століть – час особливих змін, переосмислень цінностей, відкриття нових горизонтів та можливостей, і, водночас – час усвідомлення минулого, його значення. Межа віків у культурно-духовній історії народу завжди,

у всі епохи знаменна світоглядно-естетичною еволюцією. Досить згадати у цьому сенсі кінець XIX – поч. XX ст. – час появи такого визначного для нашої літератури явища, як модернізм. Переосмислення світоглядно-естетичних чинників впливає на ідейно-тематичну, жанрову, образну, стильову системи художніх творів. На розвиток літературного життя мають вплив також позахудожні чинники: соціальні, економічні, ідеологічні, політичні. Проголошення незалежності України, розбудова самостійної держави, демократичного суспільства, успіхи та складнощі цих процесів, пов'язані з ними явища соціально-історичного характеру позначилися на розвитку й специфіці художньої літератури. Йдеться зокрема про свободу слова, створення сприятливих умов для розвитку творчої особистості. В минулому залишилися часи цензури, репресій, переслідувань митців, чия думка не збігалася із загальноприйнятими нормами тоталітарної держави. Нові реалії життя, зокрема широкі міжнародні зв'язки та міжлітературні контакти, нові досягнення літературознавства, розвиток української літературної критики активізували поширення нових методик текстових інтерпретацій, нове розуміння ролі та значення творчої людини, твору мистецтва і творчого процесу загалом.

З-поміж ознак порубіжної епохи, які безпосередньо впливають на формування та розвиток жанрової системи сучасної літератури, важливими є такі: зміна світоглядно-естетичних орієнтирів, переоцінка цінностей, поява нових реалій в духовному житті нації, перегляд значення минулої культурно-історичної спадщини (заперечення, переосмислення, культивування тощо). Знаковою рисою порубіжної епохи, яка значно вплинула на характер нинішнього літературного процесу, є певна хаотичність, що безпосередньо пов'язана з культурно-історичною ситуацією межі століть, а також із процесом зміни генерацій. З одного боку, в літературі продовжують творити представники старшого покоління (Ю. Мушкетик, Вал. Шевчук, Д. Павличко, І. Драч, Ліна Костенко та ін.). Закономірним є те, що в нових історико-культурних умовах їхня творчість теж стала іншою в тематичному, стильовому плані. З іншого боку, в літературу прийшла нова генерація митців, чие становлення та формування відбулося саме в контексті порубіжної епохи. Йдеться насамперед про такі постаті, як О. Забужко, Ю. Андрухович, В. Медвідь, Є. Пашковський, Є. Кононенко, С. Жадан,

О. Уляненко, Ю. Іздрик, В. Даниленко, Л.Тарнашинська, Г.Тарасюк, О.Жовна та ін. Як справедливо підкреслює В. Даниленко, «кризи малого жанру в українській прозі ніколи не відмічалось, була криза критики, криза канону» [4, с. 14]. Сучасний прозовий дискурс, позначений постмодерними, необароковими, сецесійними рисами, синтезуючи традиційні й новітні тенденції, демонструє постійний розвиток епічних жанрових моделей, оновлення жанрового канону. Це безпосередньо стосується жанрів новели та оповідання, які, завдяки гнучкій та лаконічній формі, відкритості й здатності до модифікацій, засвідчують свою постійну актуальність, а, відтак, сприймаються як важливий чинник новітнього літературного процесу. Художнім текстам сучасної літератури притаманне вільне поєднання елементів різних стилів та жанрів, стирання граней між окремими жанрами, що найчастіше відбувається через синтез їх елементів у межах одного твору, через переосмислення традиційних жанрових форм. Посилюється настанова на відмову від усталеного поділу літератури на роди і жанри, набирає обертів свідомо тенденція на «безжанровість» твору. За словами І. Старовойт, «рух літератури не доцентровий, як раніше (до суті жанру, до шедевр), а розсіяний, відцентровий (до пограниччя мистецтв і жанрових симулякрів)» [13, с. 7]. Саме у цьому контексті слід сприймати процеси жанрової дифузії, художнього синкретизму, які визначають специфіку жанрових моделей сучасної малої прози. Не дивлячись на те, що в постмодерному дискурсі спостерігається критичне ставлення до жанрового канону, творчість письменників засвідчує збереження внутрішньої структури жанрів новели й оповідання із постійним оновленням внутрішньо-родових домінант жанрової матриці.

У координатах художнього поліфонізму сучасної малої прози слушною видається теза В. Даниленка: «Все, написане в епоху з префіксом пост-, не надається до чистих визначень» [3, с. 251]. Вектори мистецького полілогу та ідейно-естетичних пошуків сучасної «пост-трагічної доби» (О. Забужко) постійно мінливі, змінні, підпорядковані життєвому поступу. Відповідно, «діалектичний процес диференціації та інтеграції прозових жанрів продовжується. Бо постійно змінюється життя, а з ним і форми художньої думки» [15, с. 304].

Отже, зі спорідненістю жанрів малої прози пов'язана «теоретична анархія у поглядах на новелу та оповідання» [6, с. 92], наслідком чого є проблеми жанрової ідентифікації твору. Попри наявність умовної межі між новелою й оповіданням, багатьох спільних рис (невеликий обсяг, нерозгалужений, однолінійний сюжет, мінімум персонажів), між ними, водночас, є суттєві відмінності, які не дозволяють вживати поняття «новела» й «оповідання» як синоніми. Оповідання, на відміну від новели, притаманні такі риси, як збереження композиційної структури (від зав'язки до розв'язки), охоплення ширшого кола життєвих явищ, ґрунтовність обробки сюжету, відсутність несподіваних поворотів та раптово обірваних фіналів, деталізація, описовість, типовість ситуації, яка лежить в основі сюжету, більший обсяг, статика, «настрій певного розслаблення, спокійний погляд на героя та його оточення» [8, с. 27]. Характери персонажів оповідання «портретує, новела ж просвічує їх, ловить їх «на гарячому вчинку», показує їх «на перевалі» життєвих доріг, відкриває у них щось незнане, нове» [8, с. 28] – зазначає І. Денисюк. Оповідання вважається проміжною формою між новелою та повістю. Якщо оповідання більше тяжіє до епосу (при можливому ліричному забарвленні), то новела – до драми (при наявності елементів лірики й епосу). Слушним у цьому контексті є твердження А. Ткаченка: «Оповідання має бути *оповіданням* (себто, розповіддю більш ґрунтовною, словесно-зображувальною, характеро- та психологічною, без ставки на карколомність чи авантюрність сюжету, несподівану екстраординарну подію. Тоді як *новелі* багато в чому відповідатимуть саме новина, несподіваність, авантюрність, напруженість» [14, с. 84–85].

Водночас, «у новелі може й не бути поворотного моменту в розумінні його несподіваності. Однак, сюжетна напруга веде до драматичного загострення, до кульмінаційної вершини – пуанту» [5, с. 29].

Важливу функцію в організації художнього світу новели виконує художня деталь – «різновид художнього образу, яскрава подробиця, частина цілого твору, що надає йому особливої переконливості, робить його семантично вагомішим, змістовнішим» [10, с. 271].

Жанри оповідання й новели, синтезуючи традиційні й новітні мистецькі тенденції, розширюють власні структурно-семантичні можливості, засвідчуючи мобільність і відкритість до змін жанрової матриці.

Література:

1. Бовсунівська Т. Сюжет як когнітивна детермінанта нестійкості в новелі доби порубіжжя XIX–XX ст. / Т. Бовсунівська // Слово і час. – 2009. – № 9. – С. 3–13.
2. Білецький Ф. Оповідання. Новела. Нарис / Ф. Білецький. – К.: Дніпро, 1966. – 89 с.
3. Даниленко В. Покоління національної депресії / В. Даниленко // Іменник. Антологія дев'яностих / Упоряд. А. Кокотюха, М. Розумний. – К.: Смолоскип, 1997. – 264 с.
4. Даниленко В. Історія одного ісходу / В. Даниленко // Квіти в темній кімнаті: Сучасна українська новела. – К.: Генеза, 1997. – С. 3–9.
5. Денисюк І. Жанрові проблеми новелістики / І. Денисюк // Розвиток жанрів в українській літературі XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. / Відпов. ред. М.Т. Яценко. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 6–49.
6. Денисюк І. Новела чи оповідання? / І. Денисюк // Жовтень. – 1966. – № 4. – С. 92–98.
7. Денисюк І. Поетика новели / І. Денисюк // Жовтень. – 1969. – № 10. – С. 127–134.
8. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX століття / І. Денисюк. – Львів: Науково-видавниче товариство «Академічний Експрес», 1999. – 280 с.
9. Денисюк І. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст. / І. Денисюк // Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / Упоряд. і прим. Є.К. Нахліка; Вступ. ст. І.О. Денисюка; Ред. Н.Л. Калениченко. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 5–26 с.
10. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 2007. – 608 с.
11. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2. – 2007. – 624 с.
12. Мелетинский Е. Введение в историческую поэтику эпоса и романа / Е. Мелетинский. – М.: Наука, 1986. – 320 с.
13. Старовойт І. Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / І. Старовойт. – Львів, 2001. – 18 с.
14. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних

спеціальностей вищих навчальних закладів. – 2-ге вид., виправлене і доповнене / А. Ткаченко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.

15. Фащенко В. Жанрова диференціація та взаємопроникнення / В. Фащенко // Фащенко В. Вибрані статті. – К.: Дніпро, 1988. – С. 292–304.

16. Фащенко В. Новела і новелісти / В. Фащенко. – К.: Рад. письменник, 1968. – 264 с.

17. Фащенко В. Із студій про новелу / В. Фащенко. – К.: Рад. письменник, 1971. – 216 с.

18. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ віку / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41. – 1984. – С. 471–529.

В статье проанализированы родство жанров малой прозы новеллы и рассказа. Раскрыто начальный этап развития жанрового формирования новеллы, расширение возможностей жанра и его динамичное развитие, которое наблюдается в конце ХІХ - начале ХХ в. Рассматривается особенность популярности жанра новеллы в художественной системе украинской литературы конца ХІХ - начала ХХ в., приобретая такие явления, как художественный синкретизм, лиризм, психологизм. Упоминается появление такого выдающегося явления в нашей литературе, как модернизм. Рассматривается переосмысление мировоззренческих эстетических факторов, которые влияют на идейно-тематическую, жанровую, образную, стилевую системы художественных произведений. Акцентировано внимание на дальнейшем развитии форм сюжетного овладения культурно - исторической неустойчивости, идейно - эстетических ориентиров новейшей эпохи.

Ключевые слова: *малая проза, новелла, рассказ, синкретизм, психологизм, лиризм, модернизм, постмодерная эстетика, художественная деталь.*

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Олена Бистрова, проф. (Дрогобич)

ББК 83.3 (4)2
УДК 821. 112.2 - 2